

Knopek, Jacek

"Transformacja ustrojowa państw Europy Środkowej i Wschodniej", pod red. Eugeniusza Zielińskiego, Warszawa 1996 : [recenzja]

Dzieje Najnowsze 30/2, 164-166

1998

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Balkanach. Mimo to jednak państwo bułgarskie wyszło terytorialnie z II wojny światowej bez szwanku. Co więcej, powiększyło swój stan posiadania o Południową Dobrudżę — obszar odcięty od Rumunii w 1940 r. pod naciskiem Hitlera i Mussoliniego.

Rozważania monografii zamyka epilog, zwięźcający całość pracy, który w sposób podbudowany całokształtem wywodów naukowych rekapitułuje analizowaną problematykę.

Należy wreszcie odnotować staranne wydanie książki, jej przyzwoitą szatę graficzną, dokładne korekty oraz wielce przydatne przy lekturze addenda: bibliografię, chronologię wydarzeń, a zwłaszcza indeks nazwisk. Zestawienie to jest wręcz niezastąpione z uwagi na mnogość występujących tu postaci różnej proveniencji, profesji i roli politycznej, których wprowadzenie do narracji mocno osadza rozważania w ówczesnych realiach.

W sumie omawiana pozycja stanowi wartościowy przyczynek do badań nad komunizacją Europy Środkowoschodniej w odniesieniu do Bułgarii. Pomimo pewnych słabości i usterek jest to praca dojrzała i zrównoważona, zarówno gdy chodzi o wykorzystanie źródeł, selekcję i hierarchizację faktów, konstrukcję wykładu, stylistykę i precyzję sformułowań, jak i wartościowanie, pozbawione bezpodstawnej kategoryczności, a równocześnie trafne i dobitne.

Elżbieta Znamierowska-Rakk
Warszawa

Transformacja ustrojowa państw Europy Środkowej i Wschodniej, pod red. Eugeniusza Zielińskiego, Warszawa 1996, Dom Wydawniczy Elipsa, ss. 184

Praca zbiorowa pod redakcją Eugeniusza Zielińskiego jest pokłosiem seminarium naukowego Wydziału Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego, które zorganizowano przy współudziale Instytutu Nauk Humanistycznych Wojskowej Akademii Technicznej w Warszawie. Seminarium to odbywało się w połowie października 1994 r. i zgromadziło licznych przedstawicieli środowiska politologicznego z całej Polski. Publikacja ta zatem zawiera rozprawy z zakresu dokonujących się przeobrażeń ustrojowych, ekonomicznych i społecznych na obszarze Europy Środkowoschodniej.

W skład omawianej pracy wchodzi krótki wstęp oraz dwanaście rozpraw. W dużej mierze są one poświęcone przemianom dokonującym się w pierwszych latach transformacji. Uwzględniono przede wszystkim przekształcenia ustrojowo-polityczne, kulturowe, społeczne oraz poruszono kwestię mniejszości węgierskiej w Europie i mniejszości narodowych na Węgrzech. Tylko jedno studium obejmuje kwestie przemian ekonomicznych i problemów prywatyzacji.

Autorem pierwszego studium jest K. A. Wojtaszczyk, który scharakteryzował ogólne problemy transformacji ustrojowej: *Transformacja ustrojowa w krajach Europy Wschodniej, Środkowej i Południowej*. Autor położył główny nacisk na proces demokratyzacji, reformy gospodarczej i emancypacji narodowej. Jego zdaniem, były to główne czynniki, które najbardziej zaważyły na przemianach. *Przekształcenia ustrojowo-polityczne w Polsce* przedstawił E. Zieliński. Główny nacisk położył na drogę przejścia państwa polskiego od władzy autorytarnej do demokratyzacji życia politycznego. R. Chruściak zaprezentował temat: *Wolne i demokratyczne wybory powszechne w 1990 r. w Europie Wschodniej (Bułgaria, Czechosłowacja, Węgry i Rumunia)*, z kolei M. Grzybowski: *Wybory parlamentarne w Polsce, w Czechach i na Słowacji: w poszukiwaniu adekwatnego systemu wyborczego (1990–1991)*. Obaj Autorzy skupili się na powstaniu nowego modelu, który zreorganizował system wyborczy.

Kwestie kulturalno–społeczne omówione zostały przez F. Golemskiego: *Środowisko kulturowe Europy Środkowej*, J. Urbańskiego: *Świadomość społeczna w okresie transformacji ustrojowej* oraz A. Głowackiego: *Problem segmentyzacji i jego polityczne znaczenie dla społeczeństwa polskiego okresu transformacji*. Głównym ogniwem łączącym te kwestie jest założenie, że Europa Środkowowschodnia to terytorium, na którym od początków kształtowania historii główny czynnik narodowościowy stanowiła ludność germańska i słowiańska.

Następnie T. Sokołowski scharakteryzował zagadnienie *Nacjonalizm a transformacja ustrojowa*, a Z. Trejnis *Siły zbrojne w transformacji ustrojowej w Polsce*. Zjawisko nacjonalizmu w bardzo ostry sposób uaktywniło się w wielu regionach Europy Środkowowschodniej okresu transformacji, czego przykładem stały się wojny domowe i konflikty zbrojne występujące głównie w krajach byłej Jugosławii i byłego Związku Radzieckiego. Istotnym zagadnieniem są również podejmowane próby przemian strukturalno–organizacyjnych w armiach środkowoeuropejskich. Jedyna publikacja dotycząca, jakże istotnych dla transformacji, przemian ekonomicznych, autorstwa Z. W. Puśleckiego, omawia główne elementy przejścia z gospodarki centralnie zarządzanej do gospodarki wolnorynkowej (*Terapia szokowa i problemy prywatyzacji w okresie transformacji systemowej*). W końcu M. Szczepaniak w dwóch zaprezentowanych materiałach skupił się na sprawach mniejszościowych: *Węgierski model statusu mniejszości narodowych i etnicznych* oraz *Wyborczy kodeks etyczny — węgierski wkład do kultury politycznej*.

W publikacji *Transformacja ustrojowa państw Europy Środkowej i Wschodniej* zabrakło przede wszystkim określenia definicji i przedmiotu badań dotyczących transformacji ustrojowej, poszerzenia wymagałyby również zagadnienia przeobrażeń ekonomicznych i szkoda, iż z tej tematyki nie znalazło się w omawianej pracy więcej rozpraw.

W języku łacińskim termin „transformacja” oznacza przekształcenie, przeobrażenie lub przemieszczenie. W ostatniej dekadzie XX w. termin ten włączono do języka nauk społecznych dla podkreślenia przemian, które po 1989 r. zaczęły zachodzić w systemach społecznych tzw. państw postkomunistycznych. W procesie transformacji szczególnie aktywna rola przypadła systemowi politycznemu, który musiał dokonać istotnych zmian strukturalnych. Pod tym względem aksamitna rewolucja 1989 r. w krajach Europy Środkowej i Wschodniej wyróżnia ten proces od innych rewolucji kształtujących kolejne systemy społeczno–ekonomiczne, jak rewolucja burżuazyjna we Francji 1789 r. lub rewolucja przemysłowa w Anglii w XVII w. Rolę czynnika wymuszającego proces transformacji stanowią głównie siły wytwórcze społeczeństw środkowoeuropejskich.

Transformacja polityczna opiera się przede wszystkim na zachowaniu trzech głównych zasad, obrazujących przemiany zachodzące w byłych krajach socjalistycznych po 1989 r.:

— zasadzie tzw. pluralizmu politycznego, co oznacza w praktyce dopuszczenie do legalnej walki o władzę w państwie różnych ugrupowań politycznych, nawet opozycyjnych;

— zasadzie wolnej gry poszczególnych sił politycznych, w myśl której walka o władzę powinna odbywać się na równych i tych samych zasadach;

— zasadzie tzw. rządów alternatywnych, polegających na utrzymywaniu przez cały okres dominacji politycznej jednego z ugrupowań legalnej opozycji przez stworzenie jej możliwości do normalnej pracy.

W obliczu zasad tych transformacja systemowa stanowi zatem proces globalny, który oznacza zmiany polityczne i gospodarcze, wyczuwalne nie tylko w krajach Europy Środkowej i Wschodniej. Ostatecznie proces ten zakończy się z chwilą, gdy świadomość poszczególnych społeczności zintegruje się wokół znaczących grup i warstw społecznych, tworzących partie i ugrupowania parlamentarne.

Wśród państw objętych procesem transformacji wyróżnić można kilka krajów, w których proces ten dokonuje się szybciej oraz drugą grupę państw, które są mniej podatne na to zjawisko. Do czołówki zaliczyć można Węgry, Słowenię, Czechy oraz Polskę; na dalszych miejscach są z kolei Słowacja, kraje nadbałtyckie — Litwa, Łotwa i Estonia oraz Chorwacja i Macedonia; pozostałe państwa czekają jeszcze większe przemiany, których finałem będzie zapewne przyjęcie ich do struktur europejskich, zarówno gospodarczych, jak i wojskowych. Zakończy to okres przejściowy, okres transformacji.

Omawiana publikacja, zredagowana i przygotowana do druku przez Eugeniusza Zielińskiego, profesora Wydziału Dziennikarstwa i Nauk Politycznych UW jest kolejnym, ciekawym studium obrazującym przemiany zachodzące w krajach byłego Bloku Wschodniego. Podobnie jak i poprzednie prace zbiorowe, dotyczące transformacji ustrojowej w Polsce i byłych krajach Związku Radzieckiego, jest cennym źródłem do poszerzenia wiedzy o współczesnych losach Europy Środkowowschodniej.

Jacek Knopek
Bydgoszcz

Lawrence James, *The Golden Warrior. The Life and Legend of Lawrence of Arabia*, London 1995, Abacus, ss. 508

Autor recenzowanej poniżej pracy, Lawrence James, słusznie podkreśla zapomnianą niekiedy prawdę, że historia jest nie tylko nauką o tym, co rzeczywiście się wydarzyło, lecz także o tym, jak powstają i funkcjonują ludzkie wyobrażenia o wydarzeniach historycznych. Tak pojmowane uprawnianie historii służy przede wszystkim poszerzaniu wiedzy o procesach zachodzących w świadomości społeczeństw, a nawet może być instrumentem formułowania uogólnień zjawisk kulturowych.

Również współczesna biografistyka może być nie tylko relacjonowaniem i analizą czynów i myśli postaci obranej za przedmiot studiów, lecz także próbą ukazania mechanizmu wzajemnych oddziaływań i relacji bohatera ze społeczeństwem mu współczesnym, jak i transformacji ukształtowanego wizerunku postaci w świadomości następných pokoleń. Ten model biografistyki zdaje egzamin oczywiście zwłaszcza w przypadku studiów nad postaciami, które określa się mianem legendarnych bohaterów swych epok czy generacji.

Należy zauważyć, że przymiotnik „legendarny” bywa często bezzasadnie nadużywany zarówno przez publicystów, jak i historyków, zwłaszcza jeśli chodzi o postacie z historii najnowszej, wybitne osobistości XX w. Thomas Edward Lawrence (1888–1935), znany jako „Lawrence z Arabii”, należy do nielicznych osobistości naszego stulecia, które stały się bohaterami kultury popularnej, nie będąc postaciami kina, telewizji czy estrady — tych prawdziwych kreatorów masowych mitów naszej epoki.

Legenda Lawrence’a była produktem I wojny światowej, wojny anonimowej, „nieefektownego” bohaterstwa i wywołanej przez nią tęsknoty za indywidualnym heroizmem. Młody archeolog i znawca Bliskiego Wschodu, który jako oficer brytyjskiego wywiadu stał się współorganizatorem i przywódcą powstania antytureckiego Arabów, zawładnął w niezwykle sposób ludzką wyobraźnią, nie tylko zresztą w swej ojczyźnie. Gimnazjalne wspomnienie polskiego pisarza Stanisława Zielińskiego trafnie oddaje funkcjonowanie zmitologizowanego stereoty-